

ГОВОРИТЬ МОЛОДЬ

Валентина Маруняк

НАЦІОНАЛЬНИЙ ГИМН УКРАЇНИ В ІСТОРІЇ І СЬОГОДЕННІ

У кожного народу є свої цінності, які засвідчують його духовність, які є вічними, завдяки яким усвідомлюєш, хто ти є і для чого живеш у цьому величезному світі... Вони – та невидима сила, яка об'єднує. Одним з найважливіших символів для українців став гімн, котрий цьогоріч зазвучав по-новому, отримав особливе значення для кожного. Трагічні події на Майдані об'єднали людей в їх прагненні оновлення, і саме гімн став потужною силою, котра давала їм опору, надію і захист. «В область сакрального увійшов і гімн України, який щогодини співали на Майдані, – розповідає Л. Морозова. – він став своєрідною молитвою – так само всеосяжною, як і «Отче наш»¹.

Шлях формування Державного гімну України є доволі не простим, його дослідженню присвячено ряд статей українських музикознавців (Зиновія Лиська, Марії Загайкевич, Олександра Зелінського, Лідії Корній). Його історія починається в другій половині XIX століття, а саме 1862 року, коли український етнограф, фольклорист і поет Павло Чубинський написав вірш «Ще не вмерла Україна». За свідченнями друга поета, Л. Білецького, він був створений за мотивом сербської патріотичної пісні, де були такі слова «Серце біє и крєв ліє за свою слободу» і спочатку співався на її мотив². За твердженням Богдана Котюка, вірш Чубинського народився під впливом «Пісні польських легіонів в Італії»³.

Варто зазначити, що не зважаючи на свою досить розлогу структуру, вірш одразу був зорієнтований на пісенне виконання. Особливо натхненні рядки першого куплету і приспіву, які лежать в основі Державного гімну. Вони стали своєрідним уособленням національної святині, адже наступні куплети вірша зазнали кількох ґрунтовних редакцій (С. Даниловича в 1903, О. Коваленка в 1905). У початковому варіанті «Ще не вмерла Україна» поет згадує козацьких отаманів Северина Наливайка, Максима Залізняка, Тараса Грясила, які «кличуть насъ изъ-за могили на святєє діло», засуджує «славного гетьмана Богдана, що віддавъ Україну москалямъ поганимъ» і «щобъ вернути її честь, ляжемъ головами, назовемъ України вірними синами!».

Рядки вірша «Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля» понад століття викликали жах у кількох режимів – царського, польсько-шляхетського, румунсько-боярського. За цей вірш, за «за авторство возмутительных песен и прокламацій», в 1862 році, 23-річного поета було відправлено на заслання, де він перебував упродовж

¹ Л. Морозова. Слухайте музику революції // *Критика* (2014/1–2), с. 3.

² О. Зелінський. *До історії державного гімну України*. Львів: Сполом 2008, с. 109.

³ Б. Котюк. Державний гімн та інша символіка // *Українська музика* (2014/2), с. 82.

шести с половиною років. Але існує твердження, що поезія була створена під враженням від патріотичних слів польського гімну «Ще Польська не умарла», вже на засланні в Архангельську, куди відправили Чубинського за активну громадську позицію⁴.

Першим творцем музики до поезії Чубинського вважається о. Михайло Вербицький. Вірш «Ще не вмерла Україна» припав йому до душі своїм патріотичним змістом, стрункністю форми, і він поклав його на музику спочатку як солоспів у супроводі гітари, який згодом переробив на хорову композицію. За деякими даними, М. Вербицький «познайомився» з цим віршем 1864 року, коли він був надрукований у львівському журналі «Мета», але за дослідженнями О. Зелінського музика гімну була написана не пізніше 26 червня 1863 року (приблизно на початку року), адже в цей час вже існувала редакція цього твору, можливо зроблена самим композитором⁵. Як стверджує В. Трембіцький, «текст у П. Чубинського перший раз дістався в Галичину щойно 1863 року. Його потайки перевіз (до Львова) п. Свенціцький, знаний дослідник української етнографії, українофіл польського роду. [...] Отцеві Вербицькому передав вірш в село Млини, біля Яворова на Посянні, о. Ю. Желехівський. Вірш дуже сподобався о. Вербицькому і до його слів отець-композитор підклав нотний текст, скомпонований на його старій фізгармонії»⁶.

Михайло Вербицький у своїй творчості продовжує українську національну традицію як у духовних, так і у світських жанрах, переосмислює інтонації національного фольклору відповідно до нових художніх пошуків європейських шкіл. Стилю композитора притаманні риси «шуберто-веберівського» романтизму⁷, що, на нашу думку, пояснює, чому оригінальний варіант «Ще не вмерла України» вийшов з-під пера Вербицького як пісня у супроводі гітари, в нотах якої була позначка *Cantabile* і основа початкової мелодичної фрази – натхненний злет.

Важливе місце у М. Вербицького займає релігійна творчість. Ймовірно, що музика до вірша П. Чубинського «Ще не вмерла Україна» увібрала в себе деякі риси, притаманні літургійним творам. Зокрема, мелодія перших чотирьох тактів наспіву Вербицького «Єдин свят», який виконується під час Божественної Літургії, має виразну подібність з початковим зворотом гімну – окреслює той же мелодичний малюнок, з характерним розспівуванням складу, плавністю руху. «Хоч національний первень обумовлював в певній мірі концепцію літургійних і паралітургійних творів, – стверджує Л. Кияновська, – але зворотній процес був ще сильнішим – навпаки, релігійна свідомість, насамперед композиторів-священиків, впливала істотно на їх світську творчість»⁸.

Цю особливість відзначає і композитор Валентин Сильвестров: «Гимн України – дивовижний. Спочатку він начебто не справляє враження, але це лише на перший

⁴ В. Трембіцький. *Український гімн та інші патріотичні пісні*. Нью-Йорк – Рим 1973, с. 51.

⁵ О. Зелінський. До історії державного гімну України, с. 27.

⁶ В. Трембіцький. *Український гімн та інші патріотичні пісні*, с. 51.

⁷ Л. Кияновська. *Галицька музична культура XIX–XX століття*. Чернівці: Книги XXI 2007, с. 64.

⁸ Л. Кияновська. *Церковний спів галицької композиторської школи // Καλοφωνία*, ч. 1. Львів 2002, с. 142.

погляд. Насправді його створив Михайло Вербицький – церковний композитор середини XIX століття. Він жив в Австрійській монархії, мабуть, дуже любив Шуберта, у нього був мелодійний дар – це помітно з його літургій. Він був церковним композитором. І ось цю патріотичну пісню він теж створив як церковний композитор. Це ж алілуя, розспів. У гимнах ніде такого немає! Це унікальний твір: це гімн України, але в ньому є ознаки літургійного початку. У цьому гімні затонула якась пам'ять про літургію, про всеношну. У цьому простому наспіві немов дме вітер, немов гілки дерев співають»⁹.

Невдовзі «Ще не вмерла Україна» зазнає ряду редакцій, але перша була здійснена самим композитором: пісня «переродилась» у композицію для 4-голосного хору. Популярність гимну швидко зростала серед галичан, особливо серед молоді. Перше ймовірне сценічне виконання твору зафіксоване пресою в грудні 1864 року, у виставі театру Руської бесіди «Запорожці», що відбувалася у Львові¹⁰.

Музичний текст побачив світ аж у 1885 р. у збірці хорових творів «Кобзар», коли композитора вже не було серед живих, полонивши ширші кола громадськості. Це була нова редакція *Maestoso*, яку підготував Н. Вахнянин. Вона надала твору урочистого звучання, завершила його формування і стала найчастіше виконуваною. Але варто зазначити, що ця редакція була далеко не єдиною. Після цього редакторами «Ще не вмерла Україна» були такі українські митці, як О. Нижанківський, Я. Ярославенко, Ф. Колесса, Д. Січинський, В. Барвінський, Л. Стеценко, О. Кошиць. Ці редакції засвідчили професійне зростання української музики, різноманіття індивідуальних творчих почерків¹¹. Докорінно нічого не змінювалися (не беручи до уваги темпові відношення, динамічні), але найбільш вживаною до сих пір є редакція *Maestoso*.

Про значущість та поширення хору «Ще не вмерла Україна», говорить його утвердження як гимну УНР в 1917 році, Карпатської України 1939 року. Наступні роки «підпілля» в жодній мірі не завадили мистецько-патріотичній переконливості та організуючій силі цієї самобутньої пісні¹². На початку 1992 року вона отримала нове життя, ставши Державним Гимном незалежної України (1992 була утверджена музика Вербицького і аж 2003 слова Чубинського з деякою поправкою: «Ще не вмерла України»).

І дійсно, особливим гимн став сьогодні, коли народ, об'єднавшись, зумів довести всьому світу, що він може вирішити свою долю, вміє постояти за свою незалежність. Ніколи ця патріотична пісня так не звучала для кожного українця як під час подій, які змінили хід нової історії України. Гимн, пройшовши більше, ніж 150-річний шлях, саме в цій революції набув свого справжнього значення, зазвучавши в унісон з вуст десятків тисяч українців.

⁹ М. Семенченко. Валентин Сильвестров: «Читайте Шевченка, доки не пізно...» // *День* (2013/29 грудня) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/valentin-silvestrov-chitayte-shevchenka-doki-ne-pizno>

¹⁰ О. Зелінський. *До історії державного гимну України*, с. 92.

¹¹ Там само, с.126

¹² Б. Котюк. *Державний гимн та інша символіка*, с. 82.

Під його враженням В. Сильвестров написав свій гімн України – щиро, дуже особистісну музику. О. Самойленко назвала її унікальним прикладом резонансного відтворення живої звукової дійсності сучасного соціуму – музичної мови актуального життєвого простору. У власному виконанні гімну під супровід фортепіано звучить «чиста інтенціональність» смислу, промовлено-артикульованого мовою сучасного композитора¹³. Ця музика є безпосереднім вираженням власних почуттів і переживань Валентина Васильовича: «Нещодавно я прийшов додому з Майдану і написав свій варіант Гімну України, на ці ж слова. Я ні на що не претендую, просто такий відгук. Гімн Михайла Вербицького дуже хороший, і, знаєте, дивне відчуття: коли люди співають його на майдані, без супроводу, він все краще і краще починає звучати. Я його давно знаю, але зараз, коли слухаю, виникають відчуття, що в душі наче крила виростають. [...] У Гімні України (на музику Сильвестрова – В.М.) є фонемою дзвонового дзвону. Коли розганяли Майдан, били у дзвони, і це був другий випадок за всю історію Михайлівського монастиря.[...] І у мене в музиці є інтенсивний набат – алюзія цих подій»¹⁴. Гімн композитора призначений для хорового виконання, зокрема адресований, як зазначив сам Сильвестров, Камерному хору «Київ» під керівництвом М. Гобдича. Але поки цей твір можна почути у виконанні автора. Тут напрошується паралель з написанням пісні «Ще не вмерла Україна» Вербицьким, за початковим задумом для голосу та гітари, тобто – теж для камерного виконання. Варто зазначити, що для обох композиторів слова гімну є щиро усвідомленими, особистісними, але настрої різні – у Сильвестрова це рефлексії-роздуми на сучасні події, передані через призму індивідуального світобачення; у музиці Вербицького відчутна піднесеність, патріотизм, який дав поштовх життю пісні в майбутньому.

За словами Олександри Самойленко, «мелодія гімну Вербицького у творі Сильвестрова суттєво змінена, зберігаючи з першоджерелом тільки напрямок руху вокального голосу та загальну хвилеподібність; змінені і ладо-тональні і динамічні фарби – убік посилення мажорних пробісків, іноді шляхом еліптичних модуляцій або вільного модального руху тризвукових гармоній у середині гімну, й шляхом відходу в гучний мінор, а також у розчинення тишею – на завершення всієї композиції. [...] З впевненістю можна сказати тільки одне: в авторській версії національного гімну, створеній В. Сильвестровим, втілений музичний підсумок об'єднання двох основних комунікативних планів музики – музичної мови соціальної реальності та мови особистісно-сміслової реальності композиторської свідомості»¹⁵.

Не можна не згадати ще про один музичний твір, який став знаковим для українців – про пісню «Пливе кача по Тисині», яка, як і гімн України отримала

¹³ О. Самойленко. Сучасна музична мова або мова сучасної музики: дві теоретичні парадигми одного художнього явища // *Laudatio*: Ювілейна збірка на пошану професора Юрія Ясіновського/ упоряд. Уляна Граб, Олександр Козаренко, Наталя Сиротинська. Львів: Видавець Тетюк Т. В. 2014, с. 163.

¹⁴ Валентин Сильвестров написав свій варіант Гімну України (аудіо) // *День* (2014/23 січня). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/news/230114-valentin-silvestrov-napisav-sviy-variant-gimnu-ukrayini-audio>

¹⁵ О. Самойленко. Сучасна музична мова, с. 163.

нове значення, стала своєрідним реквіємом-прощанням за загиблими «Небесної сотні». За деякими джерелами цю пісню вважають лемківською, за іншими «закарпатською тужливою», але, за словами дослідника Василя Сокола, «Пливе кача по Тисині» має літературне походження, її автором є письменник і перекладач Василь Гренджа-Донський. Він був активним революціонером і учасником розбудови Карпатської України. Любов до рідної землі, тривога за її окупацію, туга матерів за синами, що кладуть голови на чужині, – такими мотивами пройнятий вірш «Пливе кача по Тисині». Після своєї появи він став широко відомим і тому існують різні варіанти цього вірша¹⁶.

Саме у виконанні гурту «Пікардійська терція» ця пісня стала відомою, утвердилась як неофіційний гімн подій Європейської революції в Україні. Соліст вокальної формації Ярослав Нудик в своєму інтерв'ю зазначив, що «уперше вона прозвучала на Майдані під час похорону білоруса Михайла Жизневського на прохання його найближчого товариша. [...] Це була його улюблена пісня, яку вони часто з побратимами співали на Майдані. [...] Можливо, він був на одному з наших концертів у Білій Церкві, можливо, почув у Інтернеті. Бо власне зі сцени Майдану ми її жодного разу не співали. Для нас самих стало несподіванкою, коли всіх Героїв почали проводжати на той світ під «Гей, пливе кача»¹⁷.

Дійсно, важко уявити звучання якогось іншого твору під час таких подій, адже він якнайповніше передає ті почуття, які неможливо висловити словами. Ярослав Нудик вважає особливим пластом українського фольклору власне поховальні пісні, «настільки тужливі, що неможливо втримати сліз [...] У них закладений історичний код нації, зрозумілий будь-кому. Так, як у «Пливе кача». Бо кожна мати розуміє, що виховує сина не для того, щоби відпускати на війну»¹⁸.

Мелодія пісні тонко передає зміст слів, змінюючись з розспіву на речитативні інтонації. Їй властиві імпровізаційні риси (змінний розмір, вільна будова), плинність руху. Слова «гей пливе кача» виступають в ролі заспіву, який ведеться солістом на фоні витриманих звуків у інших голосах. Мелодія розвивається неспішно, стримано. Речитативність, яка спостерігається на словах «мамко ж моя не лай мені», надає пісні особливого, експресивного звучання, заставляє вслухатись в слова.

Ця пісня не може залишити байдужим, вона, як і гімн «Ще не вмерла Україна», стала ще одним вічним символом, який назавжди закарбувався в історії нашого народу.

¹⁶ В. Сокіл. Про пісню «Пливе кача по Тисині». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2014-4/23.pdf>

¹⁷ Я. Нудик. У «Пливе кача» міститься історичний код нації. [Електронний ресурс]. Режим доступу http://ipress.ua/mainmedia/u_plyve_kacha_mistytsya_istorychnyy_kod_natsii_yaroslav_nudyk_57473.html

¹⁸ Там само.

Література

1. Валентин Сильвестров написав свій варіант Гімну України (аудіо) // *День* (2014/23 січня). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/news/230114-valentin-silvestrov-napisav-sviy-variant-gimnu-ukrayini-audio>
2. Вербицький М. *Духовні твори* [=Бібліотека камерного хору «Київ»]. Київ 2004. 68 с.
3. Зелінський О. *До історії державного гімну України*. Львів: Сполом 2008. 138 с.
4. Кияновська Л. *Галицька музична культура XIX–XX століття*. Чернівці: Книги ХХІ 2007. 420 с.
5. Кияновська Л. Церковний спів галицької композиторської школи // *Καλοφωνία*, ч. 1. Львів 2002, с. 140–149.
6. Котюк Б. Державний гімн та інша символіка // *Українська музика* (2014/2), с. 80–97.
7. Морозова Л. Слухайте музику революції // *Критика* (2014/1–2), с. 2–4.
8. Нудик Я. У «Пливе кача» міститься історичний код нації [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ipress.ua/mainmedia/u_plyve_kacha_mistytsya_istorychnyy_kod_natsii_yaroslav_nudyk_57473.html
9. Самойленко О. Сучасна музична мова або мова сучасної музики: дві теоретичні парадигми одного художнього явища // *Laudatio*: Ювілейна збірка на пошану професора Юрія Ясіновського / упоряд. Уляна Граб, Олександр Козаренко, Наталя Сиротинська. Львів: Видавець Тетюк Т.В. 2014, с.155–163.
10. Семенченко М. Валентин Сильвестров: «Читайте Шевченка, доки не пізно...» // *День* (2013/29 грудня). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/valentin-silvestrov-chitayte-shevchenka-doki-ne-pizno>
11. Сокіл В. Про пісню «Пливе кача по Тисині». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2014-4/23.pdf>
12. Трембіцький В. *Український гімн та інші патріотичні пісні*. Нью-Йорк – Рим 1973. 126 с.

